

Народа

на Работниците за Освобождението на Българския Народ

Подвуда - Мир

*и самият
на турския
канцелярия
обща револю
но организир
тава деспоти
и да се залож
лика - Народи*

*но това място
предди с силата
своята сваяна
когато днес безсрочно
ка възраст и енергия, и
дей правото на силата, да се подари*

*и съвременното
всичките Народноосвоб
турци, еврей, и др. извърш
едни вечно отношения*

*когато нов
когато нов*

ВАСИЛ ЛЕВСКИ

И

ВЪТРЕШНАТА РЕВОЛЮЦИОННА ОРГАНИЗАЦИЯ В БОРБАТА ЗА НАЦИОНАЛНО ОСВОБОЖДЕНИЕ

**ВАСИЛ ЛЕВСКИ
И ВЪТРЕШНАТА РЕВОЛЮЦИОННА ОРГАНИЗАЦИЯ
В БОРБАТА ЗА НАЦИОНАЛНО ОСВОБОЖДЕНИЕ**

София, 2017

**Националната научна конференция
е посветена на 180 години от рождението на
Апостола на българската свобода Васил Левски**

Сборникът се издава с финансовата подкрепа
на Министерството на културата

МИНИСТЕРСТВО НА КУЛТУРАТА
ОБЩИНА КАРЛОВО
НАЦИОНАЛЕН МУЗЕЙ „ВАСИЛ ЛЕВСКИ”
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ – БАН
ФОНДАЦИЯ „ВАСИЛ ЛЕВСКИ”

ВАСИЛ ЛЕВСКИ
И ВЪТРЕШНАТА
РЕВОЛЮЦИОННА ОРГАНИЗАЦИЯ
В БОРБАТА ЗА НАЦИОНАЛНО
ОСВОБОЖДЕНИЕ

СБОРНИК С МАТЕРИАЛИ ОТ
НАЦИОНАЛНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ

КАРЛОВО
22-23 ЮНИ 2017 г.

**Сборникът се посвещава
на проф. дин Иван Стоянов –
председател на Фондация „Васил Левски”**

Редакционна колегия:

проф. д-р Пламен Митев

Дора Чаушева

Христо Ковачев

© Авторски колектив

© Издателство „Златен змей”, 2017

ISBN 978-954-776-038-7

ВАСИЛ ЛЕВСКИ И КОМИТЕТСКОТО ДЕЛО 1871-1872 г.

(Историографски проблеми)

Пламен Митев

През последните три десетилетия интересът на професионалните историци и на широката читателска аудитория към личността на Васил Левски нарасна осезаемо, което доведе до оформянето през годините на т. нар. ни преход на огромен масив от книжнина, посветена на неговия живот и дело. Без да се изброяват десетките монографични изследвания и хилядите публикации в периодичния печат, в електронните медии, в специализираните и в популярни сайтове, в подкрепа на горното твърдение е достатъчно да се отбележи, че само на страниците на 16-те тома на изданията от Общобългарския комитет и Фондация „Васил Левски“ годишник „Българско Възраждане“ бяха отпечатани над 200 студии, статии, научни съобщения и рецензии, пряко свързани с живота на Апостола. Ако се добавят и сборниците с материали от множеството тематични конференции на национално и регионално ниво като тези в Карлово, Ловеч, Плевен, София, Сливен, Копривщица, Панагюрище или Калोфер, посветени на различни юбилейни годишнини от рождението на Васил Левски, Любен Каравелов, Христо Ботев, на създаването на БРЦК в Букурещ или на Ловешкия централен комитет, ще се получи едно действително внушително количество от публикации, осветляващи отделни факти и събития или цели периоди от биографията на Левски. Сред имената на авторите, дали своя принос за обогатяване на представите за житейския път и за идейните приноси на Апостола в политическото ни Възраждане, ще открия такива авторитетни изследователи на доосвободенската ни история като Крумка Шарова, Дойно Дойнов, Иван Стоянов, Христо Йонков, Константин Косев, Цветана Павловска, Стефан Дойнов, Николай Жечев, Кирила Възвъзова, Огняна Маждракова, Иван Лалев, Цветолюб Нушев, Кета Мирчева, Весела Антонова, Цветан Симеонов, Дора Чаушева, Мария Кирова, Даниела Цонева, Михаил Грънчаров, Недялко Димов, Борис Илиев, Васил Боянов, Иван Иванов, Николай Панайотов – все специалисти, благодарение на които бяха установени нови фрагменти от динамичното време, в което се роди и живя Апостола на българската свобода.

Дали нарасналият интерес към Васил Левски може да се оцени като историографско явление, дължащо се на силната все още романтична струя в родовата ни памет, или зад него прозира желанието да припознаем в образа на Дякона чертите на водача, когото не откриваме сред днешния ни самозван политически елит – водач, способен да обедини разединената ни, изтерзана и обезверена от неспирните и ялови социални експерименти нация? Вероятно бъдещите изследователи на нашето изстрадано ежедневие ще намерят обяснение на този феномен, но по-важното, според мен, доколкото успявам да следя появяващите се нови и нови заглавия за Апостола, е, че сериозни опити за критично осмисляне на написаното и изреченото през последните десетилетия за създателя и ръководителя на Вътрешната революционна организация все още липсват. Логично възниква въпросът обогати ли лавината от нови публикации представите ни за делата на Дякона и какво по-конкретно беше надградено през този период върху вече направеното от Димитър Страшимиров, Иван Унджиев, Александър Бурмов, Христо Гандев и Николай Генчев? Успяхме ли да изчистим образа на Левски от ненужните митове и да го измъкнем от идеологическите калъпи, в които той беше натикван и преди и след Втората световна война? Разрешихме ли поне един от дълголетните спорове, свързани с неговото име? Прочее, и най-беглият историографски преглед ще покаже, че неизвестното и дискуссионното за житейския път на Дякона от Карлово до Софийското бесило е много повече от изяснените и твърдо установени факти в биографията на Апостола. Достатъчно е да си припомним различните мнения за рождената дата на Васил Левски, за отношенията му с Георги Раковски или с Панайот Хитов, за даскалуването и за четничеството му, за размонашването, за това кога, защо и под влияние на кои конкретни фактори преосмисля разбиранията си за българското освобождение, за характера и обхвата на първите му обиколки, за т. нар. му идейни противоречия с Любен Каравелов и с кръга около Димитър Ценович, за времето на изграждане на ВРО и на БРЦК, за революционния терор и началото на кризата в комитетската организация, за залавянето му и за съдбата на тленните му останки – и това е само част от онова, за което острастени дебати се водят от десетилетия, а сред професионалните историци няма и не се вижда кога може да бъде постигнато единомислие. А ако към всичко това добавим и писанията на чалга-историците, празнотумията на медийните специалисти, новите митове на любителите на сензации, които оказват все по-силно влияние за формиране на обществените представи за Левски, за неговите дела и завети? Примерите

са и много, и крещящи – от масонството на Апостола, през възможните му „любовни“ афери и гримьорските му умения, до незаконния му син, обесения двойник и до нелепото твърдение, че е заловен и осъден заради ген. Николай Игнатиев. Последният медиен хит в това отношение са изявите на една иначе уважавана и талантлива наша писателка, която обяви на всеуслушание, че писмото на Левски до Любен Каравелов от 25 август 1872 г., в което той споделя терзанията си за убийството на слугата на Денчо Халача от Ловеч, е фалшификат, при това съзнателно укриван от историците.

Опитът да се прецени постигнатото от гилдията ни за изследване делото на Левски, да се очертаят белите все още полета от неговата биография и което е по-важно, да се потърси консенсусното тълкувание на наличните изворови податки и така да се разреши поне една част от натрупаните през годините спорни въпроси, би могъл да се възприеме като прекомерно амбициозно и самонадеяно начинание. И доколкото иде реч точно за Апостола на българската свобода, подобно занимание изисква в много голяма степен търпимост към другостта (инакомислието) и способност да се откъснеш от личните пристрастия и от злободневието на заобикалящата ни политическа действителност. Давам си ясна сметка за всички тези предизвикателства, но убедено отстоявам и тезата, че съвременната българска историопис има въпиюща нужда от сериозна, но и от предлагаща ясни и по-категорични практически резултати научна критика. Воден от това именно разбиране, в следващите страници ще се опитам да привлека вниманието само към три проблема, отнасящи се до състоянието на комитетските дела през 1871-1872 г.

За „самостоятелността“ на националноосвободителното движение

В историческата книжнина трайно е залегнало едно клише, според което кулминацията в еволюцията на политическото мислене на възрожденските българи е свързана с осъзнаването на идеята, че освобождението ни може да се постигне единствено по пътя на самостоятелната, необвързана с каквито и да било чужди сили, национална революция. Самостоятелност и революция – това са алфата и омегата на родната историопис от десетилетия насам и всеки, който се опита да излезе извън така зададената рамка или пък се осмели да постави под съмнение самата аксиома, рискува да бъде анатемосан за волнодумство и инакомислие.

Не отричам, а и едва ли някой би се осмелил да го направи, че една от безспорните заслуги на Васил Левски е свързана тъкмо с практиче-

ското осъществяване на идеята за отхвърляне на влиянието на чуждите фактори върху освободителните борби на българите. Но къде и кога Апостола се е противопоставял на необходимостта да търсим съюзник в борбата за премахване на съществуващата в Османската империя деспотско-тиранска система? Да, Левски не иска българите да служат на чужди интереси. Да, той категорично се противопоставя и на всякакви предварителни договори и обвързвания. Но през всичките четири години, когато обикаля из Българско, за да полага темелите на комитетската организация, той внушава на съратниците и симпатизантите си, че важно е да се подготвим добре, за да можем в решителния момент – когато бунтът бъде готов, да преговаряме с евентуалните си съюзници като равни. И за да не звучат подобни разсъждения декларативно, ще се позова само на два примера от документалното наследство на Васил Левски.

На 11 април 1871 г., коментирайки в писмо до Данаил Попов желанието на някои емигрантски дейци да изпратят свои представители в Белград, за да започнат преговори със сръбското правителство за общи действия срещу Високата порта, той отбелязва: *„И ний от Българско потписваме за това, което сте намерили за добро, па и хората ни, които ще бъдат за там определени и тримата да бъдат хора с най-добри качества от сяка стръна! То е така и нека бъде, само за сега не може. Чък тогава, когато събирем и четиртях краища на Българско в едно, и направим прописих си, та да видим какво имаме пред нази, че тогава за хора да пратим в Сърбия е лесно и тяхната рабута с две думи да са извърши, ако сръбското правителство отговори истинно.”*¹

И за да няма разночетие на това, което е написал, два абзаца по-надолу Левски отново подчертава: *„Повтарям ви: като се зберем с пари, до колкото ще сме в нужда в начяло, ще додим заедно с одбранити хора за в Сърбия по напред при вази, а тогава има да приказваме много, защото и ас ще отида с тях в Сърбия, но няма да са показвам на правителството им, и пак ще са върним заедно при вази ...”*²

Вторият пример е от писмото на Дякона до Панайот Хитов от 29 септември 1871 г., в което той взема отношение към признанието на Хитов, че има *„уговор с некой провинция от друга народност”*, на което заявява: *„Пък на горнитти свободолюбивий господа, с които сте имали уговор, поздравляваме ги ния, даваме им и чиста реч, какво щом бъдим приготвени и в чясат ще ги намерим и да направим братска свързка в две думи, ако тий [са] искрени!”*³

Прочее, ако анализираме безпристрастно кореспонденцията на Васил Левски от 1871-1872 г., ще установим, че най-последователно той

се противопоставя на „обвързването“ не с другото, а със старите емигрантски формации, на които няма никакво доверие. Неслучайно той съветва своите съмишленици „да са не облягами на вънкашни думи от българи, които живеят извън Българско, което всичко тяхно досега е било се лъжа”⁴.

И така. Ако разчитаме коректно автентичните документални свидетелства от епохата на Възраждането и ако се отърсим от емоциите и от патриотичния романтизъм, оставил своя траен отпечатък върху цялата ни следосвобожденска историопис, наложително е най-после да подходим трезво и обективно към въпроса възможна ли беше самостоятелната българска революция. Защо принизяваме Апостола, вмениявайки му като заслуга една невъзможна цел, една химера – българите да се освободят сами? Кой балкански народ го стори и възможно ли беше въобще това? Васил Левски не беше кабинетен политик, а прагматик и точно по тази причина и той като Раковски или Каравелов ясно съзнаваше, че българите имат нужда от съюзник. Но за разлика от тях, а и от много други вътрешни и емигрантски дейци, той искаше първо да се подготвим максимално добре и едва тогава да направим своя избор, при това след като се уверим в „искреността” на тези, с които преговаряме. Затова Апостола отхвърляше всякакви предварителни договорки, стараяйки се за една-две години да създаде нещо, което никой преди него не успя да постигне – да изгради конспиративна комитетска мрежа, ползваща се с широка социална подкрепа, която не само да претендира, но и да бъде припозната като реална политическа сила, способна да се заеме с подготовката на националната революция.

За „помощниците” на Васил Левски

Сред неписаните аксиоми в родната историография се откроява и трактовката на темата за т. нар. „помощници” на Апостола – Димитър Общи и Ангел Кънчев. Дали заради оскъдните документални свидетелства или като проявление на желанието да се утвърди и илюстрира водещата роля на Васил Левски в комитетските дела, наложената още от първите биографи на Дякона представа за помощническите функции на Д. Общи и на А. Кънчев е придобила толкова широка популярност, че дори малцината автори, които се опитват да реабилитират организатора на Арабаконашкия обир, не я поставят под съмнение⁵.

Интересът ми към „помощник-апостолите” се породи преди години покрай публикацията на колегата Милен Куманов, посветена на пълномощното на Панайот Волов и Георги Бенковски от 15 декември 1875 г. За

разлика от общоприетото твърдение, че Волов е определен за апостол, а Бенковски – за негов помощник, обнародваният препис на пълномощното показва, че двамата ръководители на въстанието в Средногорието са имали равни права и задължения – „да уреждат и управляват революционните дела в Западна Тракия”⁶. Вероятно за мнозина точно този детайл не е толкова съществен, тъй като той не променя нито общата картина за подготовката на Априлското въстание, нито пък оценката за мястото и ролята на Волов и Бенковски в събитията от пролетта на 1876 г. Доколкото обаче отношенията между двамата (в досегашната им трактовка на субординираност: апостол – помощник-апостол) подтикват към паралел с възникналата през 1871 г. ситуация около установяването в Българско на Димитър Общи и на Ангел Кънчев, логично възникват няколко въпроса: кога се заражда идеята за използване на „помощник-апостоли” в работата по подготовка на националната революция, кой и как регламентира техните права и задължения, кой и до каква степен има право да контролира тяхната дейност? В търсене на отговорите на тези именно въпроси при една ретроспекция на комитетската практика достигнах до неочаквани за мен констатации.

Проучванията на автентичните документи, отразяващи дискусиите и решенията на събралите се през есента на 1875 г. в Гюргево комитетски дейци, показват, че няма нито една податка, доказваща съществуването на длъжността „помощник-апостол”⁷. Точно обратното. Малкото запазени свидетелства, с които разполага българската историопис днес, не подкрепят битующата вече повече от столетие теза, че участниците в Апостолското събрание определят за всеки революционен окръг по един апостол и по двама помощник-апостоли. В писмо до Тодор Чунчалов от 31 декември 1875 г. Никола Обретенов отбелязва например, че за предстоящото въстание са определени вече 12 апостоли, като „*всичките апостоли ще бъдат 25.*”⁸ От кореспонденцията на Иларион Драгостинов с Георги Петкович също личи, че организаторите на Априлското въстание не правят разлика между „апостол” и „помощник-апостол”. „*Ние не сме – подчертава Драгостинов, някой върховен съвет и комитет над комитетите в татковината ни, но просто едно дружество опитни хора, които по призвание и подканване на представители от много области из Българско начертали един общ план, по който да свържат всички страни ...*”⁹

Сформираният в Букурещ на 12 август 1875 г. Български революционен комитет (БРК) също не прибегва до използването на „помощник-апостоли” при подготовката на замисленото всеобщо въстание в

Българско. През м. август и в началото на м. септември 1875 г. БРК възлага конкретни пълномощия на 14 души, назовавани в някои документи „апостоли”, а в други – „мисионер”/„мисионерин”. Съобразно поставената задача, правомощията на всеки от избраниците са ясно фиксирани и в нито един документ на БРК не се споменава за „помощник-апостоли”¹⁰.

От началото на 1873 г. до пролетта на 1875 г. поне на три пъти – при определяне и възлагане на пълномощията на Атанас Узунов, Стефан Стамболов и Иван Семерджиев, апостолският въпрос привлича вниманието и на вътрешните, и на емигрантските комитетски дейци. При нито един от тези случаи обаче възможността за избор или назначаване на „помощник-апостоли” въобще не се обсъжда. Единствено Атанас Узунов в свое писмо от март-април 1873 г. до неустановен все още емигрантски деец си позволява да коментира темата, като взема повод от опита на самия Левски. *„Представителят [ни] – отбелязва Узунов, щя ви опише положението на нашите к[омитетски] работи и ще видите силата ни. Аз от своя страна като работник ще дам мнението си писмено. За да ся свърши тази свята наша цел потребно е още 18 месечно работене, защото досега ние само откривахме хора, а отсега ще ги приготвяваме да бъдат войници. Вие можете да попитате защо да не сте приготвени досега? Аз отговарям. На покойния Левский лежеше голяма работа, т.е. неговият окръг беше твърде голям за това не можеше често да посещава всичките места и с окото си да вижда какво са е работило в него[во]то 6 месечно отсъствие, а пък други работници не беше определил. Затова Най-напред трябва по мое мнение да определите 2 лица за България и едно за Тракия. Тези лица да си изберат по двама хора самоотвержени и деятелни и да им определят места, в които да работят, тези пък по-сетне да си намерят в своите си окръзи други лица пак деятелни и самоотвержени като помощници.”*¹¹

Ако ретроспективният преглед на известното за комитетските дела във връзка с т. нар. „помощници” („помощник-апостоли”) обхване и периода 1871-1872 г., при един непредубеден прочит на включената в научно обращение документация ще се установи, че формално нито Димитър Общи, нито Ангел Кънчев имат подобен статут. Ще припомним, че сред професионалните историци все още няма единомислие по въпросите кой, защо и с какви пълномощия изпраща Общи и Кънчев в Българско. И това, че авторитетни дейци като Иван Драсов, Данаил Попов, Филип Тотю, Панайот Хитов и др., коментирайки още през

1871 г. бъдещата роля на Димитър Общи и на Ангел Кънчев, подчертават, че те ще „помагат“ на Левски, не ги прави автоматично негови легитимни „помощник-апостоли“. Неслучайно след пристигането и на Общи, и на Кънчев Дякона отказва да припознае и двамата като свои помощници. Затова и те от своя страна се чувстват изолирани и именно това ги подтиква да се оплачат, че Левски не им се доверява, което пък води до решението на прословутото събрание в Ловеч през м. септември 1871 г., според което на Левски, Общи и Кънчев са определени райони, в които всеки един от тях разполага със сходни пълномощия и задължения. Самият Димитър Общи, разказвайки за събранието в Ловеч, свидетелства в показанията си пред следствената комисия в София: *„Тогавата те [участниците в събранието] ми рекоха: „Назначавате те за пълномощник от Ловеч и Тетевен до София. Ще ти дадем препоръчителни писма до тамошните комитети, за да се доверяват. Заповедите, които ще получиш от нас, разясни ги на тях; и отсега нататък тук ще обикалят още четиридесет-петдесет дейци като тебе, някои от които ще дойдат от Истанбул, други през Сърбия и трети през Влашко.“*¹²

Неслучайно в нито един документ на Дякона няма да се открие и следа от идеята за въвеждане в комитетската работа на т. нар. „помощник-апостоли“. Подобна организационна длъжност не се предвижда дори в „Наредата“ и в Устава на БРЦК, приет от Общото събрание в Букурещ. Според „Наредата“ например, Централният комитет може „да назначи“ едно лице, чрез което да се осъществява кореспондентската връзка между вътрешните и емигрантските комитети, а в Устава се допуска *„всекой член от Българския Централен Комитет, гдето и да бъде, [да] може да представлява всичкия Централен комитет, откак има на ръка едно пълномощно писмо от него.“*¹³

Отсъствието на изричен текст в двата основополагащи за комитетската организация документа, регламентиращ статута на помощник-апостолите, може да се тълкува единствено като доказателство, че никой и не предлага подобно нововъведение в иначе добре обмислената строга йерархична структура на комитетската мрежа. Да не забравяме, че и в „Наредата“ и в Устава от 1872 г. ясно и много подробно са разписани правата и задълженията на всеки член на комитетската организация – от председателя и членовете на Централния комитет до редовия съмишленик. И още нещо. При изработването на „Наредата“, активно участие взема и Ангел Кънчев и ако той, който заедно с Димитър Общи с жар защитава правото си да получи ясни правомощия, претендираше

за пълномощията на „помощник-апостол”, щеше да намери начин този въпрос да бъде засегнат подобаващо и в проекто-устава.

Решенията на Общото събрание в Букурещ не внасят никакви промени в разбиранията на комитетските дейци, включително и на самия Левски, по „апостолския” въпрос. Действително, Васил Левски получава пълномощно да представлява Централния комитет „в сека една работа и действията му са неограничени”¹⁴. Но това не прави веднага Димитър Общи негов „помощник”. Нещо повече. Без ни най-малко да поставям под съмнение основанията на Левски, считам, че изначалната причина за конфликта с Общи е тъкмо желанието на Дякона да ограничи вече дадените на Димитър Общи от Ловешкия комитет през септември 1871 г. правомощия (равни с неговите)¹⁵. Последващите действия на Общи са всъщност своеобразна ответна реакция на несъгласие с опита да му бъдат отнети или променени прерогативите. Точно това пък дава основание на Левски да откаже да изготви ново „упълномощие” на Димитър Общи, за което сезира и Централния комитет в Букурещ¹⁶. Ако се абстрахираме от спецификата в личните взаимоотношения между Левски и Общи обаче, в действията на Дякона през лятото и есента на 1872 г. няма да открием аргументи, подсказващи желание от негова страна да наложи назначаването на „помощник-апостоли”, които да изпълняват ролята на организационни работници, подчинени нему и подпомагащи го при подготовката на бъдещото въстание. Показателни за това са и „упълномощията“ на Христо Иванов-Големия, на Мито Цвятков (за Ломско и Оряховско), на Йордан Стоянов (за Търговишко-Котленско), на Тодор Пеев (за Македония), в които ще се установи, че всеки един от тези „нови” помощници разполага при изпълнение на поставените му задачи с нужната организационна самостоятелност, не е обвързан с някаква съподчиненост на Левски и се отчита за делата си пред Окръжния център или директно на Централния комитет. В подкрепа на твърдението ми, че както след гибелта на Левски, така и през 1871-1872 г. комитетските дейци не разграничават функциите на „апостола” от тези на „помощник-апостолите”, ще приведа и позицията на Тодор Пеев – председателя на Етрополския комитет. В писмото до Васил Левски от началото на м. август 1872 г., споделяйки мнението си за това какво трябва да се направи, за да се масовизира революционното дело, той предлага „един час по-скоро пращане на апостоли за разпространяване на народната ни цел по сичка Европейска Турция”¹⁷.

Критичният анализ на документалното наследство от прословутото „комитетско десетилетие” ме подтиква към един основен извод – в

организационната практика на революционните комитети през периода 1871-1876 г. няма автентични доказателства за съществуването на длъжността помощник-апостол. Според мен, „раждането“ на тази фигура може да се обясни със специфичните особености на процеса на формиране на историческата ни памет за Васил Левски и за героите от епохата на националното ни Възраждане. „Помощник-апостолите“ се появяват още в първите текстове, посветени на Дякона. Водени от желанието да открият неговата ръководна роля и конкретните му заслуги за развитието на освободителното дело, съответните биографи, съзнателно или не, започват да налагат представата за второстепенните (помощническите) функции и правомощия на Димитър Общи и Ангел Кънчев. Веднъж използвана, стереотипната формула „апостол – помощник-апостол“ бързо се подема от поборниците-мемоаристи (особено от тези, които имат нужда да изтъкнат приносите си в подготовката на Априлското въстание) и постепенно се налага в официалния исторически разказ за отминалото комитетско десетилетие.

За окръжните центрове

Друга от мантрите на родната историопис, свързани със заслугите на Васил Левски за развитието на комитетското дело през 1871-1872 г., се отнася до идеята за изграждане на окръжните центрове. Повече от столетие в научната и в учебникарската книжнина за аксиоматично се приема твърдението, че в процеса на реорганизация на ВРО в месеците след Общото събрание от 29 април – 4 май 1872 г., когато Ловешкият комитет е изгубил вече ръководните си правомощия за в Българско, Апостола замисля създаването на окръжни центрове, които трябва да осигурят по-ефективна координация в дейността на местните комитети. Дори и най-недоброжелателните към Дякона автори не биха могли да оспорят основателността на подобна промяна в организационната структура на комитетската мрежа, както и последователността, с която Левски започва да я реализира. Не така стои обаче въпросът с авторството на самата идея.

Преди няколко години в една от последните си книги, проф. Иван Стоянов аргументирано показва, че предложението за създаване на регионални „средоточия“ принадлежи на Димитър Общи¹⁸. За съжаление, тази нова постановка остана или незабелязана, или беше мълчаливо подмината от колегията, занимаваща се с историята на БРЦК. Колкото и еретично да звучи изказаното от проф. Стоянов мнение, то се основава на автентична документална информация, включена при това в на-

учно обращение много отдавна. Прочее, при един по-цялостен анализ на основния източник – писмото на Тодор Пеев до Левски от 6 август 1872 г.¹⁹, биха могли да се оспорят и други досегашни историографски клишета. Ще припомня само, че тъкмо чрез него проф. Крумка Шарова илюстрира възникналото през лятото на 1872 г. противоборство между Апостола и председателя на Етрополския комитет по повод намерението на Левски да свика общо събрание за вътрешните комитети.²⁰ В същото писмо ще открием любопитни коментари и по такива въпроси като прилагането на смъртното наказание („убиванието на изродите с пушка”), въстаническите униформи, навременното осигуряване на оръжие, необходимостта от пропагандна работа в Македония и др.

Що се отнася до т.нар. „окръжия”, информацията на Тодор Пеев е повече от ясна и категорична. *„Общият ми каза – отбелязва председателят на Етрополския комитет, че са е срещал с поп на Иллерически [поп Георги Тутмаников, челн на ЧРК в с. Джурово, Тетевенско], с когото са говориле, че за по-голяма здравина и напредване на работите ни и за облекчение на грижите Ви, щото да можете да работите по-деятелно и по други страни, видяло са е за прилично да са направят някои места средоточия за своите околни, на които да бъдат надгледници и да издават в името на Централният сичките нужни наставления и пр.”*²¹

Цитираният откъс от писмото на Тодор Пеев не уточнява дали поп Георги или Димитър Общи повдига първи въпроса за окръжните центрове и само бъдещите проучвания биха позволили да се изясни точно този детайл. По-важното в случая, според мен, е да се отчете, че самата идея се заражда отдолу, от местните структури. Подобно признание по никакъв начин не ще умаловажи свършеното от Левски, но със сигурност ще покаже, че редовите комитетски дейци не са само изпълнители, чакащи някой да им нареди какво и кога да правят, а са истински съпричастни с делото и дават своя принос за изработването и обогатяването на организационните принципи, върху които се гради революционната организация.

Представените по-горе три дискуссионни въпроса не са единствените, по-които професионалните историци нямат единно мнение и вероятно ще продължат да спорят още дълго, тъй като, както отбелязах вече, няма желание за добронамерено вслушване в аргументите на опонента. Наскоро един от университетските ми учители откровено сподели, че не вижда смисъл от нови и нови обсъждания, защото никой не може да промени неговите позиции, нито пък да го принуди да приеме чуждото

мнение. Да, подобна позиция има своите основания и едва ли някому би хрумнало да оспорва правото на всеки изследовател да отстоява своето мнение. Иска ми се да вярвам, че времената, в които някой диктуваше на историците какво и как да пишат, са вече отминали, но продължавам да тая и надежда, макар и плаха, че колегията (особено представителите на по-младата и необременена от разните идеологеми на отминалия ХХ век генерация) ще намери сили и воля да реши постепенно поне част от натрупалите се през годините след Освобождението дискуссионни въпроси.

БЕЛЕЖКИ

¹ Васил Левски. Документи в два тома. Т. 2. Автентичен текст. Исторически коментар. Под ред. на Дойно Дойнов. С., 2009, док. 20, с. 33.

² Пак там; вж. и коментарните бележки към писмото на проф. Крумка Шарова на с. 207.

³ Пак там, док 39, с. 58.

⁴ Пак там, с. 57.

⁵ Станоев, Ив. Димитър Общи. С., 1993, 58-63.

⁶ Куманов, М. За името на революционния орган в Гюргево в края на 1875 г. В: Изследвания в чест на проф. Веселин Трайков. С., 2003, 176-180.

⁷ Митев, Пл. Априлското въстание 1876 г. (историографски предизвикателства на времето). В: ИДА, т. 91, С., 2006, 20-31.

⁸ Априлско въстание 1876 г. Сборник от документи. Т. 1. Под ред. Александър Бурмов. С., 1954, с. 59.

⁹ Пак там, 131-132.

¹⁰ Митев, Пл. Българският революционен комитет 1875 г. С., 161-180.

¹¹ БИА, НБКМ, ф. 87, II А 84296, л. 1-3; за повече подробности вж. Митев, Пл. План на Атанас Узунов от 1873 г. за организиране на въстанието в българските земи. В: Историкът, гражданин и учен. Сборник в чест на академик Илчо Димитров. С., 2001, 75-84.

¹² Васил Левски и неговите сподвижници пред турския съд. (Фототипно издание). С., 1987, с. 102.

¹³ Васил Левски. Документи в два тома ..., с. 58 и с. 95.

¹⁴ Пак там, с. 108.

¹⁵ В писмото си до Централния комитет в Букурещ от 25 август 1872 г. Васил Левски твърди, че той е дал „старото“ пълномощно на Димитър Общи: „като си додох в Българско, по устава трябваше да повикам сичките работни-

щи, на които бях дал упълномощия, да им прочита устават и като [го] одобрат, да полагят клетва какво и за напред ще следват по него, тогава да им дам ново упълномощие с новият печат”. В: Васил Левски. Документи в два тома ..., с. 138. Съпоставката на всички налични свидетелства показва обаче, че решението Димитър Общи да отговаря за района „от Ловеч и Тетевен до София” не е взето еднолично от Левски, а е резултат на дискусията по време на септемврийското заседание на Ловешкия централен комитет.

¹⁶ Васил Левски. Документи в два тома ..., с. 138.

¹⁷ Пак там, с. 133.

¹⁸ **Стоянов, Ив.** Нови щрихи върху идейните възгледи и дейността на Васил Левски. Велико Търново, 2012, 132-134.

¹⁹ Васил Левски. Документи в два тома ..., 132-134.

²⁰ **Шарова, Кр.** Кризисни явления в БРЦК през лятото и есента на 1872 г. – ИПр., 1991, кн. 3, 3-24; същ. БРЦК и процесът след Арабаконашкото нападение 1872-1873 г. С., 2007, 54-55.

²¹ Васил Левски. Документи в два тома ..., с. 134.